

a problem of activation of students' cognitive activity is considered to be very important, namely the organization of such an interaction of future teachers in the educational process, which would provide the formation of effective motives of psychological knowledge mastering, without which their future professional activity would be impossible. Modern psychological and pedagogical literature on the topic deals with the possibilities of interactive methods of teaching students, in which teacher's activity is focused not on a certain student, but on a group of interacting students, which enhance and activate cognitive activity of each other. Teacher's position as a coordinator of students' active work is the main characteristic feature of this type of teaching method. When mastering and transforming the object of cognition, students acquire new knowledge and skills, which are transformed into the new value orientations in terms of their future professional activities. The carried out empirical study has revealed significant differences in the cognitive motivation of student groups, in which seminars and practical lessons were held mainly according to the traditional scheme or the rules of interactive teaching. The obtained results show that the organization of the educational process by the use of interactive methods creates conditions for the strengthening of students' motivation in studying and achieving success. Team activities help to overcome the uncertainty and fear of failure when solving complex tasks with professional content and thereby activate the cognitive interests of future teachers in the field of psychological knowledge. Cognitive motives and the motives of profession mastering are dominant compared to the pragmatic or status ambitions of future teachers. Thus, the inclusion of students into the interaction in solving professionally relevant situations provides not only the increasing of cognitive activities of every student, but the formation of the orientation at the achievement of the team result, creating the basis for the further professional development.

Keywords: necessity, interactive learning, learning task, collective cognition, cognitive motivation, problems of teaching, activation of activity.

Подано до редакції 01.03.2016

Рецензент: д. психол. н. К. В. Седих

УДК:159.92.019

Інна Анатоліївна Кузнецова,
старший викладач кафедри психології, педагогіки та філософії,
Наталія Миколаївна Кузнецова,
студентка 5-го курсу спеціальності «Психологія»,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, Україна

САМОЗДІЙСНЕННЯ ЯК ПРОБЛЕМА ГУМАНІСТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Стаття розкриває проблеми процесу самоздійснення особистості в юнацькому віці у контексті гуманістичного освітнього процесу. Дається визначення поняття «самоздійснення» з точок зору філософського, акмеологічного, психологічного підходів; розкриваються його специфічні властивості; проаналізовано структурні компоненти цього процесу та виявлено особливості формування самоздійснення в умовах навчально-виховного процесу вищої школи. Надано результати тестування студентів з метою з'ясування особливостей самоздійснення в юнацькому віці.

Ключові слова: самореалізація, структурні компоненти, сутність процесу самореалізації, специфічні властивості, гуманізація освіти.

Постановка проблеми. У важкі для України часи, коли найактуальнішою проблемою життєдіяльності держави постає питання про цінність людського життя, виникає необхідність звернення до основного принципу функціонування сучасного суспільства – гуманізму.

Гуманізм передбачає любов до людей, милосердя, чуйність, доброту, співпереживання, терпимість, розуміння важливості й індивідуальності кожного, пошану до особи та її гідності, толерантне ставлення

до будь-якої національності, соціального статусу та особистих якостей. Це певний світогляд, система ціннісних орієнтацій, у центрі яких лежить визнання благополуччя людини в усіх сферах життя.

Гуманізація освіти спрямована на розкриття індивідуального потенціалу людини. Основною її метою має бути не просто передавання певних знань, вмінь і навичок, а формування активної особистості, яка прагне до розвитку, творчості. Для реалізації цієї мети педагогічний процес необхідно організувати

таким чином, щоб кожний із тих, хто навчається, міг би стати суб'єктом власного розвитку.

Сьогодення надає багато можливостей для особистісного зростання людини, самоздійснення. Разом із тим процес самоздійснення потребує вміння правильно визначити цілі діяльності, втілити їх у життя, а також нести відповідальність за свої вибори та вчинки.

Юнацький вік є особливо значущим для самоздійснення тому, що саме цей період характеризується виникненням новоутворень, які детермінують розвиток найважливіших особистісних структур. Цьому етапу властиве активне осмислення дійсності, побудова образу світу, пошуку свого місця в суспільстві, планування майбутнього.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема життєвого самоздійснення людини – одна з найскладніших в науці. До розв'язання питання самоздійснення звертаються філософія, акмеологія, культурологія. У психологічній літературі воно розглядається у зв'язку з такими категоріями, як самоактуалізація (А. Адлер, А. Маслоу, Г. В. Олпорт, К. Роджерс), самореалізація (К. О. Альбуханова-Славська, Ш. Бюлер, Г. С. Сковорода), саморозвиток (М. О. Бердяєв, С. К'єркегор).

Повнота самоздійснення в студентському віці залежить від ефективності навчально-виховного процесу, одними з учасників якого є студенти ВНЗ. Реалізація молодіжною людиною студентського віку своїх можливостей стає реальною в тому числі й завдяки гуманізації освіти. Проблеми особистісно-орієнтованого навчання, демократизації взаємовідносин між учителем та учнем досліджували такі вчені, як Ш. Амонашвілі, В. Андрущенко, В. Возняк, І. Зязюн, В. Петровський, В. Стоюнін, К. Ушинський.

Мета статті полягає у розкритті сутності процесу самоздійснення, аналізі його складників, емпіричному дослідженні особливостей цього процесу у студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема самоздійснення людини – одна з найскладніших у науці. Це питання аналізують, насамперед, філософія, антропологія, культурологія, психологія.

Просвітитель-гуманіст, філософ Г. С. Сковорода у своїх працях зазначав, що невпинний рух є формою людської сутності. Мислитель закликав людину до пізнання себе і наголошував, що самодостатньою вона може бути лише тоді, коли діє, реалізується відповідно до своїх можливостей.

М. О. Бердяєв, релігійний філософ, відзначав важливість саморозвитку й самовдосконалення особистості, здійснити які можливо завдяки постійному трансцендентуванню, яке відкриває необмежені можливості й потенціал людини [4].

Поняття самоздійснення є одним з центральних в екзистенційній філософії. Представники цього напрямку

(С. К'єркегор, М. Хайдеггер) досліджували дуже близькі один одному явища, що відображають інтегральні характеристики людини: особистісний ріст, життєстійкість, самоактуалізація, самореалізація та інші.

Свобода людини визначається екзистенціалістами як одна із основних умов самоздійснення. Вона полягає в тому, щоб припинити жити у відповідності із зовнішніми принципами. Потрібно постійно здійснювати трансценденцію, виходячи таким чином за свої межі, щоб вибирати себе, бути самим собою й нести відповідальність за свій вибір. С. К'єркегор визначав основою життя, саморозвитку рух вперед як виявлення внутрішнього змісту людини, пізнати який можна у процесі виховання та вдосконалення своєї особистості.

Отже, можна сказати, що з екзистенціальної точки зору самоздійснюватися – значить реалізовувати нову якість існування, бути попереду самого себе, знаходити в собі нові можливості і втілювати їх у життя. Виразенням самоздійснення є цілісність людини, яка виявляється в її унікальності і неповторності.

У контексті акмеологічного підходу самоздійснення розглядається як досягнення особистістю вершини свого розвитку: духовного, фізичного, професійного. О. О. Бодальов, розглядаючи людину як діяльну істоту, вважав, що для її особистісного зростання необхідна актуалізація всіх можливостей. Учений наголошував на тому, що людське «Я» проявляється завжди в діяльності.

А. Адлер, хоча й не досліджував процес самоздійснення, проте значну увагу приділяв питанням, тісно пов'язаним із ним: самовдосконаленню, самореалізації, самоактуалізації. На думку вченого, життя неможливо уявити собі без постійного руху в напрямку особистісного росту [3].

Г. В. Олпорт, говорячи про самоактуалізацію, розглядав її як безперервний активний процес становлення особистості, в якому індивід бере на себе відповідальність за якість свого життя.

Активність особистості в процесі реалізації людиною істинного «Я» вивчає К. О. Альбуханова. Науковець розглядає проблему розвитку особистості, виявлення її індивідуальних здібностей. Людина активно діє в процесі вирішення життєвих завдань і повністю реалізується в усіх напрямках. Вона визнає самоздійснення найвищим показником розвитку людини.

На думку психолога Ш. Бюлер, рушійною силою розвитку особистості є вроджене прагнення до самовиконання, самореалізації. Вона вивчала вікову специфіку цього феномену. У дитячому віці ознака самоздійснення – це спонтанність, в юнацькому – зрілість і самостійність, у дорослому – творчість і генеративність, в похилому – сповненість і мудрість. Ш. Бюлер вважала прагнення до самоздійснення головною рушійною силою розвитку людини. Вона встано-

вила закономірності в зміні фаз життя, домінуючих тенденцій і обсягу життєвої активності в залежності від віку. За Ш. Бюлер, воно може бути досягнуто шляхом цілеспрямованого творчого життя.

К. Роджерс наголошував, що психічно здорова особистість відкрита досвіду. Реалізація людиною своїх здібностей і потенцій – це основна мотивуюча сила її поведінки. Прагнення до самовиявлення, самоздійснення – головне в людині, яка намагається наблизити «Я» ідеальне до реального «Я».

За концепцією потреб А. Маслоу, самоактуалізація особистості є найвищою потребою людини, в здійсненні якої головну роль відіграють її найглибші сутнісні характеристики. Виходячи з поглядів ученого, можна сказати, що само здійснення – це шлях до самоактуалізації [5].

О. А. Лукіна сутність самоздійснення розкриває через роль смисложиттєвих орієнтацій та установок особистості на різних вікових етапах. Психолог вважає самовираження, самореалізацію, самотрансценденцію різними формами самоздійснення [1].

І. О. Логінова висловлює думку, що життєве самоздійснення виступає для людини необхідністю і полягає в реалізації її особистісного потенціалу [6].

Таким чином, представники гуманістичної психології самоздійснення характеризують як основне прагнення людини, що розкриває її сутність.

Проведений аналіз дозволив встановити тісний зв'язок між самоздійсненням та іншими поняттями самості: самоактуалізацією, саморозвитком, самотрансценденцією, самореалізацією, самовираженням, самоствердженням, самовизначенням. Порівняння понять самості дозволяє виявити специфічні властивості, які визначають сутність процесу самоздійснення: діяльнісна природа; вікова специфіка; продовженість у часі; продуктивність процесу; свобода й відповідальність.

Ураховуючи названі особливості самоздійснення, визначимо його як безперервний процес реалізації особистістю свого внутрішнього змісту, який передбачає незалежний вибір способу взаємодії зі світом та відповідальність людини за здійснені вчинки.

Найповніше сутність поняття розкривається у процесі аналізу його структурних компонентів. Проведене дослідження не дозволило виявити наукових праць, де б структура самоздійснення вивчалася як окрема проблема. Тому, спираючись на діяльнісний підхід, визначено три основних компоненти процесу самоздійснення: мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-вольовий, результативний.

Мотиваційно-ціннісна складова виявляється у визначенні особистістю свого життєвого покликання і включає в себе розуміння власних потреб, інтересів і життєвих цілей; усвідомлення внутрішнього потенціалу та інтенцій; ставлення до себе як до суб'єкта діяльності; бажання діяти і творити самого себе; розуміння мети, що визначає спосіб життя.

Діяльнісно-вольовий компонент процесу здійснення людиною себе представлений як внутрішня зібраність і концентрація; позиція людини як учасника свого створення (ініціативність, рішучість, активність, прийняття рішення); уміння зробити вибір і довести справу до кінця, незважаючи на труднощі, що виникають; упевненість у правильності прийнятого рішення та своїх дій; готовність нести відповідальність за прийняті рішення і вчинки, яку Л. С. Виготський назвав вищою культурною формою поведінки зрілої людини.

Результативність процесу самоздійснення можна виділити окремо на кожному етапі життя людини залежно від актуальної мети.

З метою з'ясування особливостей самоздійснення в юнацькому віці було проведено дослідження на базі Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. В тестуванні брали участь студенти першого та четвертого курсів загальною кількістю 60 осіб. Методологічною та теоретичною основою дослідження є теорія діяльності особистості. При доборі методик дослідження враховано вимоги вивчення психіки в діяльності та дослідження психічних явищ у розвитку.

Згідно з темою дослідження використано методики, що характеризують процес самоздійснення: методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса; методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса; методика діагностики готовності до ризику Шуберта; методика діагностики рівня професійної спрямованості студентів Т. Д. Дубовицької; тест на локус контролю Дж. Роттера.

Діагностика за тестом Т. Елерса (мотивація до успіху) показала, що у студентів першого і четвертого курсів переважає середній рівень мотивації досягнення. У першокурсників він складає 46,7%, у студентів четвертого курсу – 66,7%, що на 20% більше.

Низький рівень мотивації досягнення показали 6,70% студентів першокурсників і тільки 3,30% студентів четвертого курсу. Для першокурсників характерним є великий показник занадто високого рівня мотивації досягнення (33,30%), на відміну від чотирьохкурсників, серед яких занадто низький рівень мають тільки 3,30% опитаних.

Проведення методики діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса виявило, що низький рівень (6,70%) має однакова кількість опитаних студентів першого і четвертого курсу. Найменшим за значенням серед студентів першого курсу є низький рівень мотивації уникнення невдач (6,70%), а серед юнаків та дівчат четвертого курсу – низький та високий рівні (6,70%). Високий рівень у студентів першого курсу складає 10,00%, у студентів четвертого курсу – 6,70%.

Таким чином, порівняння результатів дослідження показує, що в період ранньої юності студенти бі-

льше спрямовані на уникнення невдач, ніж в пізній юності.

За діагностикою ступеня готовності до ризику Г. Шуберта визначено, що у групах студентів першого і четвертого курсів переважає середній ступінь готовності до ризику. Але слід відзначити, що цей показник на 13,40% більший у студентів четвертого курсу. Зазначено, що серед юнаків і дівчат четвертого курсу відсутні студенти з дуже ризикованою поведінкою.

Важливою характеристикою процесу самоздійснення є показник локусу контролю поведінки (інтернальний та екстернальний), який був вимірний за допомогою методики Дж. Роттера. Встановлено, що серед студентів першого курсу переважає екстернальний локус контролю (80%). У студентів четвертого курсу виявлено більший за значенням показник інтернального локусу контролю (56,70%).

Професійну спрямованість студентів першого та четвертого курсів було визначено за методикою Т. Д. Дубовицької. Виявлено, що найвищий (66,70%) і найнижчий (3,30%) рівні професійної направленості студентів спостерігаються у студентів першого курсу. Серед юнаків та дівчат четвертого курсу спостерігається досить низька професійна направленість (40%), що дає нам змогу припустити наявність незадоволеності у них обраною професією.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані експериментальні дані свідчать про те, що студенти першого курсу у своїй діяльності намагаються уникати невдач, схильні до ризикованих дій. У

них переважає екстернальний локус контролю, який свідчить, що юнаки і дівчата цієї вікової групи недостатньо відповідальні у поведінці. Це говорить про ускладнення процесу самоздійснення студентів молодших курсів. Професійна спрямованість у них має досить високі показники, що зумовлено романтизацією обраної професії, недостатньою усвідомленістю власних потенційних можливостей і специфіки майбутньої професії. Результати дослідження студентів четвертого курсу дозволяють констатувати, що вони мотивовані на досягнення успіху у своїх справах, ризикована поведінка не властива переважній більшості опитаних. Це засвідчує здатність старшокурсників свідомо планувати свою діяльність і передбачати можливі результати, активно включаючись у процес самоздійснення. Більшій половині досліджених студентів четвертого курсу властивий інтернальний локус контролю, що говорить про їхню готовність відповідати за прийняті рішення і дії. Визначено низький рівень професійної спрямованості, що можна пояснити невідповідністю очікувань юнаків та дівчат реальному змісту професійного навчання; розбіжністю потенційних можливостей і здібностей студентів з вимогами обраної професії. Для забезпечення активного самоздійснення студентів рекомендовано проведення соціально-психологічного тренінгу.

Подальшими напрямками дослідження проблеми життєвого самоздійснення студентів може бути вивчення її гендерного аспекту та чинників, які впливають на результативність цього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукина Е. А. Особенности самоосуществления человека в разные периоды взрослости: дис. канд. психол. наук : 19.00.13 / Е. А. Лукина. – СПб., 2006. – 258 с.
2. Розлог Б. П. Гуманізм раціональності педагогічного процесу: постмодерністські трансформації: монографія / Б. П. Розлог, М. Б. Розлог. – Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2009. – 176 с.

REFERENCES

1. Lukina, E. A. (2006). *Osobennosti samoosushchestvleniya cheloveka v raznye periody vzroslosti [The self-realization distinctive features in different periods of adulthood]. Candidate's thesis.* SaintPetersburg [in Russian].
2. Rozlog, B. P., Rozlog, M. B. (2009). *Humanizm ratsionalnosti pedahohichnogo protsesu: postmodernistski transformatsii [Humanism of rationality of the educational process: postmodern transformations].* Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet im. Lesi Ukrayinky [inUkrainian].

3. Адлер А. Наука жить / А. Адлер. – К. : Port-Royal, 1997. – 288 с.
4. Бердяев Н. А. О рабстве и свободе человека / Н. А. Бердяев. – М.: АСТ, 2006. – 320 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность/ А. Маслоу. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с.
6. Логинова И. О. Психология жизненного самоосуществления: монография / И. О. Логинова. – М.: Изд-во СГУ, 2009. – 279 с.

3. Adler, A. (1997). *Nauka zhyttia [Science to life].* Kyiv: Port-Royal [inUkrainian].
4. Berdiaev, N. A. (2006). *O rabstve i svobode cheloveka [About slavery and human freedom].* Moscow: AST [in Russian].
5. Maslou, A. (2008). *Motivatsiya i lichnost [Motivation and personality]* (3rd ed.). SaintPetersburg: Piter [in Russian].
6. Loginova, I. O. (2009). *Psikhologiya zhiznennogo samoosushchestvleniya [Psychology of life self-realization: monograph].* Moscow: Izd-voSGhU [in Russian].

Инна Анатольевна Кузнецова,
старший преподаватель кафедры психологии, педагогики и философии,
Наталья Николаевна Кузнецова,
студентка 5-го курса специальности «Психология»,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского,
ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, 39600, Украина

САМООСУЩЕСТВЛЕНИЕ КАК ПРОБЛЕМА ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Гуманизация образования направлена на раскрытие индивидуального потенциала человека. Основной ее целью должна быть не только передача определенных знаний, но и формирование активной личности, стремящейся к развитию, творчеству. Для реализации этой цели педагогический процесс необходимо организовывать таким образом, чтобы каждый из тех, кто учится, мог бы стать субъектом собственного развития. Самоосуществление – это непрерывный процесс реализации личностью своего внутреннего содержания, предусматривающий независимый выбор способа взаимодействия с миром и ответственность человека за совершенные поступки. С целью выяснения особенностей самоосуществления в юношеском возрасте было проведено исследование на базе Кременчугского национального университета имени Михаила Остроградского. В тестировании принимали участие студенты первого и четвертого курсов. Полученные экспериментальные данные свидетельствуют о том, что студенты первого курса в своей деятельности стараются избегать неудач, склонны к рискованным действиям. В них преобладает экстернальный локус контроля, что свидетельствует о том, что юноши и девушки этой возрастной группы недостаточно ответственные в поведении. Это говорит об осложнении процесса самореализации студентов младших курсов. Профессиональная направленность у них имеет достаточно высокие показатели, что обусловлено романтизацией выбранной профессии, недостаточной осознанностью своих потенциальных возможностей и специфики будущей профессии. Результаты исследования студентов четвертого курса позволяют констатировать, что они мотивированы на достижение успеха в своих делах, рискованное поведение не свойственно подавляющему большинству опрошенных. Это показывает способность старшекурсников сознательно планировать свою деятельность и предвидеть возможные результаты, активно включаясь в процесс самореализации. Большой части исследованных студентов четвертого курса присущ интернальный локус контроля, что говорит об их готовности отвечать за принятые решения и действия. Низкий уровень профессиональной направленности можно объяснить несоответствием ожиданий юношей и девушек реальному содержанию профессионального обучения; расхождением потенциальных возможностей и способностей студентов с требованиями выбранной профессии. Для обеспечения активного самоосуществления студентов рекомендовано проведение социально-психологического тренинга.

Ключевые слова: самоосуществление, структурные компоненты, суть процесса самоосуществления, специфические свойства, гуманизация образования.

Inna Kuznetsova,
senior lecturer, Department of Psychology, Pedagogy and Philosophy,
Natalia Kuznetsova,
5th year student, Faculty of Psychology,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University,
20, Pershotravneva Str., Kremenchuk, Ukraine

SELF-REALIZATION AS AN ISSUE OF HUMANISTIC PSYCHOLOGY

Humanization of education is aimed at the disclosure of individual human potential. Its main goal should be not only the transfer of specific knowledge, but also the formation of an active personality, striving for the development and creativity. To achieve this goal the pedagogical process should be organized in such a way that every student could be the subject of his/her own development. Self-realization is considered as a continuous process of implementing one's own content, providing the independent choice of the way of interaction with the world as well as responsibility for the committed actions. In order to reveal the peculiarities of self-realization in adolescence and early adulthood there has been conducted an empirical research on the basis of Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University. The first- and fourth-year students have taken part in the survey. The obtained experimental data show that first-year students do their best to avoid failures, they are prone to risk. They are also characterized by the external locus of control, which means that girls and boys of this age group are not responsible in their behaviour. This complicates the process of their self-realization. Professional orientation is considered to be rather important for them, which is caused by the idealization of the chosen occupation, insufficient awareness of their potential opportunities and the specificity of the future profession. The fourth-year students are motivated to achieve success in everything they do; most of them are not prone to risk. It speaks for their ability to plan their activities consciously and predict possible results, actively getting into the

self-realization process. Most of them are characterized by the internal locus of control, which means they are ready to be responsible for their behaviour and acts. The low level of professional orientation can be explained by the discrepancy between their expectations and real content of their professional training, as well as potential capabilities and their real abilities. In order to provide active self-realization the surveyed should take part in a specially organized psychosocial training.

Keywords: self-realization, structural components, humanity, the essence of the process of self-realization, specific properties, humanization of education.

Подано до редакції 01.03.2016

Рецензент: д. психол. н. К. В. Седих
